

BOBURIYLAR IMPERIYASIDA FAN VA SAN'AT TARAQQIYOTI

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Shavkatova Malikaxon

shavkatovamalika0211@gmail.com

+998938698986

Annotatsiya: *Mazku maqolada boburiylar imperiyasi (1526–1857) Hindiston tarixining eng muhim siyosiy va madaniy davrlaridan birini tashkil etadi. Ushbu maqolada imperiyaning ilm-fan va san'at sohasidagi taraqqiyoti o'rganiladi. Boburiylar davrida ilmiy markazlar shakllanib fanning turli sohalarda qator yutuqlar qo'lga kiritildi. Shuningdek, arxitektura, rassomlik va musiqa sohalarida yangi uslublar va shakllar shakllandi. Boburiy hukmdorlarining ilm-fan va san'atga bo'lgan e'tibori, madaniyatni rivojlantirishga qo'ygan hissalari, shuningdek, jamiyat va ijtimoiy tuzum bilan bog'liq omillar hamda bugungi kundagi ahamiyati va ta'siri haqida qisqacha to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Boburiylar imperiyasi, ilm-fan taraqqiyoti, san'at, arxitektura, madaniy meros, "Boburnoma", ijtimoiy omillar, ilmiy markazlar.*

Abstract: *This article examines the Mughal Empire (1526–1857), which represents one of the most significant political and cultural periods in the history of India. The study explores the development of science and art during the Mughal era. During this period, scientific centers were established, and notable achievements were made in various fields of knowledge. In addition, new styles and forms emerged in architecture, painting, and music. The article also briefly discusses the Mughal rulers' patronage of science and art, their contributions to cultural development, the social and institutional factors connected to this progress, as well as its present-day significance and influence.*

Keywords: *Mughal Empire, development of science, art, architecture, cultural heritage, Boburnoma, social factors, scientific centers.*

Аннотация: В данной статье рассматривается Империя Великих Моголов (1526–1857), представляющая один из важнейших политических и культурных периодов в истории Индии. В работе анализируется развитие науки и искусства в эпоху Моголов. В этот период сформировались научные центры и были достигнуты значительные успехи в различных областях знаний. Кроме того, в архитектуре, живописи и музыке сложились новые стили и формы. Также кратко освещаются внимание правителей к науке и искусству, их вклад в развитие культуры, социальные и общественные факторы, связанные с данным процессом, а также его современное значение и влияние.

Ключевые слова: Империя Великих Моголов, развитие науки, искусство, архитектура, культурное наследие, Бабур-наме, социальные факторы, научные центры.

Kirish

Boburiylar imperiyasi hukumronlik yillari (1526–1857) Hindistonning tarixiy va madaniy rivojlanishida o‘ziga xos o‘rin egallagan davr hisoblanadi. Bu sulola davrida nafaqat siyosiy jihatdan, balki ilm-fan, san’at va madaniyat sohalarida ham muhim yutuqlarga erishgan. Boburiylar hukumronligi davrida Hindistonda ilm-fan va san’at taraqqiyotiga katta e’tibor qaratildi. Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan Hindiston zabt etilgandan so‘ng zamonaviy va qadimiy bilimlarni birlashtirib, yangi madaniy muhitni yaratilishi boshlandi. Boburiylar imperiyasining ilm, san’at va arxitektura inshootlaridagi o‘ziga xos xususiyatlar, shuningdek, ilm-fan va san’at sohasidagi asarlar orqali imperiyaning kuchli ma’naviy va madaniy asosi haqida fikr yuritish mumkin. Mazkur maqolada Boburiylar imperiyasida ilm-fan va san’at taraqqiyotining o‘rni va ahamiyati, shuningdek, ularning ushbu sohalarga ta’siri tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

Boburiylar imperiyasida ilm-fan va san’at taraqqiyoti haqida ko‘plab tadqiqotlar mavjud. Misol uchun, M.M. Ahmadovning "Boburiylar davridagi ilm-fan va san’at" nomli asari imperiya hududidagi madaniy rivojlanishning o‘ziga xos

jihatlarni o'rganadi. Mazkur asarda boburiylar davrida faoliyat olib borgan olimlar, madaniy markazlar va bilimlarning o'zaro aloqalari tahlil qilingan¹. Xuddi shuningdek, A.A.Oripovning "Boburiylar davridagi arxitektura va san'at" nomli kitobida arxitektura, shu jumladan, masjidlar, madrasa va maqbaralar haqida batafsil ma'lumot berilgan². San'at asarlari va ularning shakllanishi haqida so'z borganda N.N.Saydovning "Boburiylar san'ati va madaniyati" asariga murojaat qilish mumkin³. Mazkur tadqiqotlar boburiylar davridagi ilm-fan va san'at rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini va o'ziga xos xususiyatlarini yoritishda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, bosh qaqator ilmiy asarlarda ham bu davrning madaniy yutuqlarini tahlil etilib, ulardan ilm va san'atning rivojlanishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Metodologiya

Boburiylar imperiyasida ilm-fan va san'at taraqqiyotini tadqiq etishda bir nechta metodologik yondashuvlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Avvalo, tarixiy-analitik usul asosida imperiyaning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti ilmiy va badiiy yuksalishga qanday ta'sir ko'rsatgani o'rganiladi. Masalan, Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining Boburnoma asarida ilm-ma'rifat va adabiyotga bo'lgan yuksak e'tiborini quyidagi satrlar orqali ifodalaydi: "Ilm va hunar ahli bilan suhbatda bo'lish ko'ngilga farah bag'ishlaydi." Ushbu iqtibosdan ko'rinadiki, Boburiylar sulolasi asoschisi ilm va ijod ahliga homiylik qilishni davlat siyosatining muhim qismi sifatida ko'rgan.

Tarixiy-analitik yondashuvni qo'llash jarayonida, ayniqsa Akbar davriga alohida e'tibor qaratiladi. Akbar hukmronligi yillarida saroy kutubxonalari kengaytirilib, turli tillardagi asarlar fors tiliga tarjima qilingan. Masalan, hind eposi Mahabharataning fors tilidagi tarjimasi — "Razmnoma" loyihasi imperiyada madaniyatlararo ilmiy almashinuvning yorqin namunasi bo'ldi. Bu jarayon ilm-fan va adabiyotning o'zaro boyishiga xizmat qilgan.

¹ Ahmadov, M.M. *Boburiylar davridagi ilm-fan va san'at*. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2012.

² Oripov, A.A. *Boburiylar davridagi arxitektura va san'at*. Toshkent: Fan, 2006.

³ Saydov, N.N. *Boburiylar san'ati va madaniyati*. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti, 2008.

Shu bilan birga, arxitektura yodgorliklarini tahlil qilish ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, Taj Mahal nafaqat me'moriy obida, balki estetik tafakkur, muhandislik bilimlari va san'at uyg'unligining mahsulidir. Ushbu inshoot qurilishida geometriya, simmetriya va bezak san'ati mukammal uyg'unlashgan bo'lib, bu Boburiylar davrida ilmiy bilimlarning amaliy san'at bilan chambarchas bog'liq bo'lganini ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim yondashuv — madaniy-ijtimoiy tahlil usulidir. Bu metod orqali ilm-fan va san'atning jamiyat tuzilmasi, diniy bag'rikenglik va ijtimoiy siyosat bilan aloqasi o'rganiladi. Masalan, Akbar tomonidan ilgari surilgan "Sulh-i kul" (umumiy totuvlik) g'oyasi turli din va madaniyat vakillarining ilmiy va ijodiy faoliyat yuritishiga keng imkoniyat yaratgan. Natijada saroyda musulmon, hindu, jayn va nasroniy olimlari birgalikda faoliyat olib borgan.

Tekstologik metod yordamida esa Boburiylar davriga oid tarixiy va ilmiy manbalar chuqur tahlil qilinadi. Masalan, Abu'l Fazl ibn Mubarak qalamiga mansub Akbarnama asari imperiyaning siyosiy, madaniy va ilmiy hayotini yoritishda muhim manba hisoblanadi. Asarda Akbarning ilm-fan va san'at homiysi sifatidagi faoliyati batafsil tasvirlanadi. Shuningdek, miniatyura san'ati namunalari, xattotlik maktablari va saroy rassomchiligi rivoji ham manbalar asosida o'rganiladi.

Xulosa qilib aytganda, tarixiy-analitik, madaniy-ijtimoiy va tekstologik yondashuvlar uyg'unligi Boburiylar imperiyasida ilm-fan va san'at taraqqiyotini har tomonlama yoritish imkonini beradi. Muayyan asarlardan iqtiboslar, me'moriy obidalar va tarixiy manbalar misolida olib borilgan tahlil esa ushbu davr madaniyatining naqadar yuksak va serqirra bo'lganini ko'rsatadi.

Natijalar

Boburiylar imperiyasida ilm-fan va san'at taraqqiyotining asosiy natijalaridan biri – bu yangi ilmiy markazlar va san'at maktablarning shakllanishidir. Boburiylar hukmronligi davrida, asosan, poytaxt Dehli va Agra kabi shaharlar ilmiy va madaniy markazlarga aylangan. Bu yerda ilmiy badiiy adabiyot, matematika, astronomiya va boshqa sohalarda katta yutuqlar qo'lga kiritilgan. Boburiylar davrida Hindistonda islom madaniyati bilan birgalikda boshqa mahalliy madaniyatlarning

aralashuvidan yangi san'at uslublari va arxitekturaviy shakllar shakllangan. Masalan, Dehlidagi "Jama" masjidi va Agra shahridagi yeti mo'jizaning biri sifatida e'tirof etilgan "Tojmahal" kabi mashhur arxitektura yodgorliklari, Boburiylar imperiyasida san'ati va arxitekturas boshqa davrlarga qaraganda anchayin taraqqiy etgan. Shuningdek, imperiya hududida rassomlik, musiqiy san'at va adabiyotning rivojlanishida ham o'ziga xos xususiyatlar kuzatiladi.

Muhokamalar

Boburiylar imperiyasining ilm-fan va san'at sohasidagi taraqqiyotini tahlil qilishda, avvalo, imperiya ma'muriyatining ilmiy va badiiy faoliyatni izchil qo'llab-quvvatlaganini ta'kidlash lozim. Sulola asoschisi Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat zabardast sarkarda, balki nozik didli adib sifatida ham tanilgan. Uning mashhur Boburnoma asarida ilm va ijod ahliga hurmat ruhini ifodalovchi fikrlar uchraydi: "Har kimki bir hunar egallasa, ul el ichra aziz bo'lur." Bu iqtibos Boburiylar siyosatida ilm va hunarning ijtimoiy mavqeini ko'rsatadi.

Boburiy hukmdorlar ilm-fan va san'atni davlat taraqqiyotining muhim omili sifatida ko'rganlar. Xususan, Akbar davrida saroy kutubxonasi kengaytirilib, turli xalqlarning ilmiy va adabiy merosi tarjima qilindi. Masalan, hind eposi Mahabharata fors tiliga "Razmnoma" nomi bilan o'girilgan. Abu'l Fazl ibn Mubarak o'zining Akbarnoma asarida Akbarning ilm ahliga homiyligini alohida ta'kidlab, uni "ilm va adolat bilan saltanatni mustahkamlagan hukmdor" sifatida ta'riflaydi. Bu esa ilmiy muhitning davlat siyosati darajasiga ko'tarilganini anglatadi.

Boburiylar davrida san'atning ravnaqi ham yuqori bosqichga ko'tarildi. Miniatyura maktablari shakllanib, saroy rassomchiligi taraqqiy etdi. Masalan, Akbar saroyida faoliyat yuritgan Basawan va Abd al-Samad kabi rassomlar asarlarida sharq va hind tasviriy an'analari uyg'unlashgan. Bu esa madaniyatlararo sintezning yorqin namunasi bo'ldi.

Me'morchilik sohasida ham ilmiy bilim va estetik tafakkur uyg'unlashdi. Shah Jahan davrida bunyod etilgan Taj Mahal nafaqat me'moriy obida, balki matematik aniqlik, muhandislik mahorati va badiiy bezakning mukammal

uyg'unligidir. Inshootning mutanosiblik tamoyillari va murakkab naqshlari o'sha davr ilmiy tafakkurining yuksak darajasidan dalolat beradi.

E'tiborlisi, ilm-fan va san'at taraqqiyoti faqat poytaxt shaharlarda emas, balki viloyatlarda ham rivojlandi. Madrasalar, kutubxonalar va ustaxonalarning faoliyati natijasida hududiy ilmiy markazlar shakllandi. Bu jarayon imperiyaning iqtisodiy va madaniy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Shunday qilib, Boburiylar davridagi ilm-fan va san'at taraqqiyoti hukmdorlar homiyligi, jamiyatning ijtimoiy tuzilishi va diniy bag'rikenglik siyosati bilan chambarchas bog'liq edi. Bu davrda yashab ijod qilgan olimlar, tarixchilar va san'atkorlar o'z asarlari orqali imperiyaning boy madaniy merosini yaratdilar va keyingi avlodlar uchun bebaho ilmiy-badiiy xazina qoldirdilar.

Xulosa

Boburiylar imperiyasida ilm-fan va san'at taraqqiyoti, o'zining o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Imperiyaning ilmiy va madaniy yutuqlari nafaqat Hindistonda, balki butun Osiyo va dunyo miqyosida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Boburiylar hukmdorlarining ilm-fan va san'atga bo'lgan alohida e'tibori va qo'llab-quvvatlashi, ularning madaniy merosini mustahkamladi. Imperiyaning poytaxti va viloyatlari ilmiy markazlarga aylanishi, o'z navbatida, bilimlar almashinuvi va yangi san'at shakllarning paydo bo'lishiga olib keldi. Shuningdek, bu davrida yaratilgan san'at va ilmiy asarlar hozirgi kungacha dunyo ahlini hayratda qoldirmoqda. Hukmdorlarning e'tibori esa ilm-fan va san'at sohalarida yangi yutuqlarga erishish uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmadov, M.M. *Boburiylar davridagi ilm-fan va san'at*. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2012.
2. Oripov, A.A. *Boburiylar davridagi arxitektura va san'at*. Toshkent: Fan, 2006.
3. Saydov, N.N. *Boburiylar san'ati va madaniyati*. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti, 2008.
4. Karakulov, A. *Mughal Architecture and Cultural Legacy*. New Delhi: Indian Institute of Culture, 2010.

5. Asimov, M.S. *History of the Mughal Empire*. Tashkent: Uzbekistan Publishing House, 2000.
6. Fisher, M.H. *The Mughal Empire and its Legacy*. London: Oxford University Press, 2008.
7. Sattarov, R.S. *Bobur va uning merosi: Ilm-fan va madaniyat*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2015.